

Életek és színvonalak

PUBLICISZTIKA - LX. évfolyam, 19. szám, 2016. május 13.

Ennek az összehasonlításnak a nehézségét illusztrálандó, Dani Rodrik harvardi professzor kérdését hívjuk segítségül: *hol jobb az élet, azaz, magasabb az életszínvonal - egy gazdag országban szegényként, vagy gazdagként egy szegény országban? (A globalizáció paradoxona. Demokrácia és a világgazdaság jövője, Corvina Kiadó, Bp., 2014., ford. Felcsuti P.)* A kérdés nem könnyű, bevett iskolai szóhasználattal mondhatnánk azt is, hogy beugratós.

Életszínvonal. Emelik vagy emelkedik? A szocializmus építése során jobbra azt hallottuk, hogy „emeljük”, fokozatosan, de mindig emeljük. Már az sem volt elfogadható, ha az a fránya nívó stagnálni merészelt. Az akkori vezető ideológia szerint ugyanis az életszínvonalnak a szocializmusban márpedig az volt a „természete”, hogy emelkedjen. Voltak persze hosszabb időszakok, amikor emelkedett, de hogy mindig és szakadatlanul?

Nos, ezt a szép természetes monotonitást csak a legnaivabbak és a megszállott párthívek gondolhatták valódinak. És amikor a fizikai határok is leomlottak, és már szabad szemmel lehetett látni, pusztá kézzel tapintani a nyugati jólét szintjeit, onnan kezdve nehézzé vált a hivatalos életszínvonal-kutatók élete. A turizmust kedvelők számára személyes élményeik alapján is, a szélesre nyílt égi csatornákon pedig képekben és hangban is, szakadatlan zúdulhatott a fejlett Nyugat csábítása a nappalikba és hálószobákba, hamar beáramolhatott a nyugati életérzés, és – azóta sem lehet elrejteni a szakadéknyi különbséget. A rezsiváltás mai szemmel nosztalgikusan izgalmas hőskorában talán lehet, hogy hihetőbb volt a várakozás: „egyhamar mi is ilyenek leszünk”. Noha a kint tapasztalt életernívót nem lehetett hazahozni, egy nagyobbacska darabját mégiscsak meg lehetett ragadni, felpakolni egy Zsiguli tetejére például egy méretes hűtőláda formájában. Emlékezzünk: tömegek tudtak betódulni a tiltott Nyugat fogyasztási templomaiba egyszerűen átrándulva a kényszermegettakarító hiánygazdaságból a gazdag szomszédhoz, Bécsbe.

Ma ilyen hevületű örömszerzés már nincs, pedig nálunk is dugig vannak az üzletek. A kezdeti ámulat és kábulat már réges-régen eltűnt. Az életszínvonal-különbségek maradtak. A jóléthez való érezhető közeledés, pláne a jólét totális importja – legalábbis a tömegek számára – merő illúziónak bizonyult. Most dolgozni járunk át. Mintha megint ott tartanánk, hogy meg kell győzni az embereket arról, hogy az a fránya színvonal márpedig most is nő, ha nem is monotonon, csak lehet, hogy nem érzékeljük, netán rossz felé nézünk, esetleg rossz a mérőszalag. A rendszerváltás óta felnőtt egy egész generáció, amely nem is érti a kelet-nyugati határok elválasztó erejét, hogy a piaci és a tervezett, államilag dominált gazdasági rendszerek közötti markáns mentalitás- és működésbeli különbségekről ne is beszéljünk. Az új generáció egyáltalán nem érti, az idősebb talán sejti, hogy egy fejlett EU-magországban pontosan ugyanazért a munkáért miért lehet akár négyszer, ötször annyi bért kapni, mint itthon. Ugyanakkor nagyon hamar megszoktuk a túlkínálat kényelmét, azt, hogy jó pénzért szinte mindenhez hozzá lehet jutni. Azt ellenben nem lehetett megszokni, hogy a jóléti-szociális szolgáltatásokból hirtelen és tömegesen is ki lehet szorulni, vagy azt, hogy egy átlagos munkakereső 19 hónapig bolyong, mire viszonylag elfogadható állást talál.

Az, hogy a jólét, pláne a tartós prosperitás miként keletkezik, meglehetősen nehéz tudományos probléma, sok elvont fogalom, időben változó szemléletek és bonyolult mérési eljárások ismeretét feltételezi. A levezetések és konklúziók egyáltalánban nem triviálisak. Már csak azért sem, mert az igazán nehéz problémákat ritkán lehet triviális módon megoldani! Ebből a szempontból a társadalomtudományt még nehezebb is művelni, mint a természettudományt. Utóbbiban a jó megoldás ellenőrzése sokkal könnyebb.

Ráadásul a közgazdaságtan is olyan tudományág, amelyben a politika azonnal és mindig, mindenhol igényt tart egy jó „végeredményre”, olyanra, amely kellő egyszerűséggel, ám a tudománytól nem függetlenül képviselhető a választók előtt. Ebben az összefüggésben talán nem túlzás azt állítani, hogy az irigylet jólétet teremtő, tipikusan sikeres gondolkodást, mechanizmusokat – hogy az intézményekről ne is beszéljünk – Kelet-Európában általában nem tudtuk meggyőzően implantálni a kormányzásért felelős struktúrákba. A fejlettség és elmaradottság közötti szakadék ma is nagynak látszik, főleg, ami az állam működését illeti, pedig a modern elvek és gyakorlatok tárháza már több évtizede szélesre tárult, rendelkezésre is áll, elérhető. Ráadásul a magyar diákok által neves nyugati egyetemeken szerzett diplomák száma mind nagyobb, ezekkel a nyugaton kiművelt főekkel azonban leginkább csak a gyorsan reagáló, ideológiamentes vállalati és kutatási szektorokban találkozunk.

*

Az életszínvonalak alakulását, annak időbeli dinamikáját egy-egy számban megragadni – legalábbis annak, aki ezt az összehasonlítást komolyan veszi – nem is olyan egyszerű művelet. Ennek az összehasonlításnak a nehézségét illusztrálандó, Dani Rodrik harvardi professzor kérdését hívjuk segítségül: *hol jobb az élet, azaz, magasabb az életszínvonal – egy gazdag országban szegényként, vagy gazdagként egy szegény országban?* (A globalizáció paradoxona. *Demokrácia és a világ gazdaság jövője*, Corvina Kiadó, Bp., 2014., ford. Felcsuti P.) A kérdés nem könnyű, bevett iskolai szóhasználattal mondhatnánk azt is, hogy beugratós. A válasz pedig meglepő lehet: a szegényeknek a gazdag országokban pusztán a megszerzett jövedelmeket tekintve sokkal jobb dolguk volt, mint a gazdagoknak a szegény országokban. Ha tetszik, ez a fejlett kapitalizmus vívmánya.

Íme, Rodrik részletes válasza is: egyedi definícióként szegénynek tekintjük azt, aki a statisztika szerint a legsós jövedelmi dekádba esik; gazdagnak pedig azt, aki a legfelső 10 százalékba. Ha ún. állandó (vagyis az összehasonlítást lehetővé tévő) 1994. évi vásárlóerő-paritáson mért amerikai dollárban nézzük a jövedelmek alsó, illetve felső 10 százalékát, mindkét országcsoportban, akkor 2011-ben egy átlagos szegény ember egy gazdag országban háromszor többet keresett (9387 dollárt), mint egy átlagos gazdag ember egy szegény országban (3039 dollárt), mert a hányados nagyobb, mint 3, $9387/3039 = 3,08$. Hogyan jönnek létre ezek az adatok? Nos, ha vesszük az átlagosan szegény országok csoportját, és annak is éppen a közepét, vagyis, ahol az ún. medián szegény országban a per capita jövedelem \$ 868 volt, ugyanebben az országban a felső 10 százalékot megszerzők részaránya az összjövedelemből 35 százalék volt, így az „átlagos gazdag ember” jövedelme ebben a tipikus szegény országban $10 \times 0,35 \times 868 = 3039$ dollár volt. A medián gazdag országban pedig az egy főre jutó jövedelem 34 764 dollár volt, ott az alsó 10 százalék részaránya az összjövedelemből pedig 2,7 százalékot tett ki. Így egy szegény ember átlagos jövedelme ebben a tipikus gazdag országban $10 \times 0,0027 \times 34767 = 9387$ dollár volt. Az eredmény meglepő. Általánosításra mégsem alkalmas, nemcsak azért, mert az átlagok természete undok is tud lenni, hanem mert konkrét országok konkrét körülményeinek vizsgálata nélkül nem sokra megyünk vele. A sejtést vagy intuitív konklúziót, hogy ti. nagyobb prosperitásból a szegényebbeknek is jó eséllyel több jut, nos, azt azért nehéz lenne elnyomni.

Lehet persze vitatni azt, hogy prosperitás és jólét szintjét egyetlen mérőszámban ki lehet-e fejezni, így például a per capita GDP-ben. Valószínűleg nem lehet. De még mindig a legjobb közelítést kapjuk, ha a kurrens jövedelmekkel megfogható és megtermelt komfortok (árak, szolgáltatások) metrikájáról beszélünk, tehát ha nem a fogyasztás okozta vagy általános boldogságérzet méréséről van szó. Ez utóbbi esetben ugyanis tényleg kaphatunk meglepően magas számokat, akár az egy főre jutóan kirívóan szegény, mondjuk, nagy népességű ázsiai országokban is. A GDP által kifejezett gyarapodás jelentését valóban tudományos értelemben is komolyan lehet vitatni, mi több, vitatják is (lásd például a *The Economist* 2016. ápr. 30-i számát, amely *A prosperitás rejtvénye – The Prosperity Puzzle* – címmel közöl írást a legújabb tudományos felvetésekről). Statisztikai forradalomról azonban nincs szó. A kritikák lényege, hogy be kellene vezetni egy ún. GDP+ (*gdp-plusz*) kategóriát, amely kiterjesztené a számbavételt a nem hivatalos szektorra is, így az otthon végzett munka (javítás, értékmegőrzés, kertápolás stb.) értékét

is követné, de olyat is, mint mondjuk az egészséggondozás vagy öregek ellátása. De ami ennél is fontosabb, osztályozná az „alapnak” nevezhető közösségi szolgáltatásokat is, így többek között az egészségügyet, a közösségi közlekedést, a rendvédelmet, a környezetvédelmet stb., és mindezeket annak függvényében rangsorolná, hogy mennyire járultak hozzá például a jobb és hosszabb élettartam eléréséhez, vagyis a *GDP+ koncepció az életminőséget javító szolgáltatások értékének teljesebb és realisabb méréséhez kíván új módszereket kidolgozni*. Ezek a fejlemények örvendeteseek, és mintha azt jeleznék, hogy még a fejlett centrumban is sokan, de a csúcspolitikai képviselői is, elégedetlenek a meglévő statisztikák erejével, többet szeretnének láttatni a prosperitási adatokkal. Attól tartok, az új számsorok azonban csak pontosítani fogják, ám nem tudják majd alapjaiban átírni a világgazdaságban meglévő gyarapodási térképeket. Már 2009-ben, még az akkori francia elnök, N. Sarkozy kezdeményezte a kérdésben alapos vizsgálatot, felkérte a Nobel-díjas Joseph Stiglitz professzort, hogy vezesse a GDP pontosabb mérését elősegítő tudományos vizsgálódást. Remek gondolatok születtek, például hogy a GDP+-ban olyan ellenőrzési eljárásokat javasolnak, amelyek évtizedes bontásban néznék meg a vagyongyarapodást, tehát nemcsak folyó jövedelmek változását kísérné figyelemmel, hanem a már felhalmozott jövedelmekét is. Vizsgálná, hogy mit mutatnak az állam vagyontárgyai, mint az utak, hidak, víztározók, parkok, erdők, és pontosan mérné az amortizáció és a megújítás arányait is, tehát a tényleges gyarapodást/leromlást. De megvizsgálná a nem materiális javak (intangible goods), például szabadalmak, tudományos és szerzői jogok állományainak alakulását is. Mindezeket összegezné egy új szemléletű mérlegben, amely bizonyosabb és pontosabb, vitathatatlanul tágabb képet kínálna a prosperitás szintjeit illetően.

*

A statisztikáknak van tehát hova fejlődniük. De vajon könnyebb lesz-e ettől az elemzők – nem különben az ideológusok – dolga annak eldöntésében, hogy mégis melyik szisztéma, gazdaságfejlesztési modell, netán államfilozófia az igazi győztes a modellek hosszú történelmi versenyében. Nos, ezt itt és most nem kívánom eldönteni (a kérdésről részletesen írtam *Modellek és választások* címmel, *ÉS*, 2016/1., jan. 8.). Egy statisztikát mégis idebiggyesztenék, és döntse el az olvasó, hogy az alábbi adatok alapján vajon melyik országcsoport tekinthető fejlettebbnek, és így – esetleg – a közpolitikáit illetően is követésre méltónak. A csoport: Hollandia, Németország, Spanyolország Svédország. B csoport: Kína, Oroszország, Azerbajdzsán, Kazahsztán. 2010-ben a születéskor várható élettartam az A csoportban 82 év, a B-ben 71 év (nők-férfiak átlaga, World Development Indicators, Világbank, 2012). A születéskor várható élettartam – mai tudásunk szerint – a fejlettség egyik legjobb, persze nem kizárólagos indikátora, amely talán többet mond, mint a per capita jövedelem.

Persze a jövedelmi statisztikák és a szimpla GDP még sokáig velünk maradnak, mint ahogy a bérösszehasonlítások is. De mi itt, Magyarországon, jövedelmünkkel milyen távol is vagyunk az EU-átlagtól, és mennyi idő kellene a teljes felzárkózáshoz? A következő részben ezt próbáljuk megbecsülni, ti. a felzárkózás időigényét meghatározni. Ha a magyar életszínvonalat, pontosabban a 2013-as nettó vásárlóerő-alapú átlagbért egységnek vesszük, akkor ehhez képest Ausztriában a nettó bérek kettő egész (2,0), Svédországban kettő és felet (2,5), Norvégiában három és felet (3,5) érték.

Nehéz megkerülni a kérdést, mikor lehet legalább az osztrák szintet utolérni úgy, hogy közben ők sem állnak meg, és ha lesz növekedés, akkor lesz béremelkedés ott is. Ez csak akkor lesz lehetséges, ha tartósan, jó hosszú időn keresztül jóval nagyobb tempóban bővül a magyar gazdaság, mint a nyugati szomszédé. Rendben. De mennyi lehet ez jó hosszú idő, és mennyivel gyorsabban kell növekednünk? Ezt próbáljuk megbecsülni.

Bár az évi 1 százalékos plusznövekedés mai viszonyok közepette nem is olyan megvetendő, ami ugyan a GDP per capita vásárlóerő-paritáson a közeledést csak nagyon-nagyon komótosan garantálja. Rideg aritmetikára leegyszerűsítve ezt a hipotetikusán mindig azonos kondíciók mellett megvalósuló jövőbeli bővített újratemelést, nos, ez a szerény ütem nem elhanyagolható mértékű gyarapodást kínál, igaz, csak

majd fél évszázad, 45 év alatt: $(1,01)^{45} = 1,56$. Az évi 1 százalékos addicionális növekedési ütem, nevezzük gyorsító-felzárkózási/bővülési sebességnek, az induló állapothoz képest újratermeli magát – miközben tartja az induló távolságot a céltól –, és ehhez még hozzáadja az eredeti szint bő 50 százalékát is. Most azzal nem foglalkozunk, hogy az évi egyszázalékos reálnövekedést lehet-e éves szinten szubjektíven érzékelni, vagy sem (feltehetően nem lehet); persze az évtizedes távlat hozadéka már bizonyosan érzékelhető. Inkább azt gondoljuk, hogy egy ilyen 1 százalékos ígélet, amely majd fél évszázaddal kitolja az áhított felzárkózás dátumát, nos, ez 25 évvel ezelőtt, a rendszerváltás idején, egészen biztosan kevés lett volna! És mit lehet reálisan ígérni ma?

Maradjunk a konkrét magyar életszínvonalnál! Érdemes lehet egy egyszerűbb és gyorsabb referenciapontot keresnünk annak megítélésére, hogyan alakulhatnak a magyar életszínvonalbeli felzárkózás esélyei. Főleg azt izgalmas megtippelni, mekkora lehet a teljes felzárkózás teljes időigénye. Egy közeli benchmark országhoz érdemes magunkat méregetni, mondjuk Ausztriához. Ehhez az induló helyzetünkől lényegében a mai szint duplájára kellene növelni a jelenlegi életrívönkat. Vagyis úgy is fel lehet tenni a kérdést: hány év kell ahhoz, hogy a szomszéd életszínvonalának 50 százalékán álló mai szintünkről felemelkedjünk a duplájára, az ő mai 100 százalékos szintjükre; persze úgy, hogy közben a szomszéd is növekedni fog, tehát nem vár arra, hogy utolérjük.

Vállalva a durva leegyszerűsítés kockázatát is, egy viszonylag egyszerű, gyors közelítő számítási sémát kínálok, amely a banki, pénzügyi befektetések megítélésének gyakorlatában is jól használható: a kamatos kamat aritmetikáját hasznosító közelítő eljárást hívjuk segítségül.

Ha azt kérdezzük, hogy egy-egy adott, százalékban kifejezett évi kamat-/növekedési szint mellett hány évig tart az az időszak, amelynek a végén meg tudom duplázni induló állományom szintjét – feltéve, hogy folyamatosan újra befektetem a pénzem és a növekményét is, akkor nagyon jó közelítést kapunk, ha a 69-et (valójában a kettő természetes logaritmusának, $\ln 2$ -nek a 100-szorosát) elosztjuk a kamat, a növekedés értékével. Tehát például ha évi 10 százalékos a kamat (növekedés), akkor csak közel 7 év kell a duplázáshoz. Ilyen szintekre azonban ma sehol nem lelünk.

További bonyodalom, hogy – és immáron csak az éves reálnövekedésről beszélünk – közben maguk a szomszédok is gyarapodnak, nem várnak ránk „ölbe tett kézzel”. Ezért csak az addicionális növekedéssel számolhatunk ahhoz, hogy egy napon arra ébredjünk, teljesen befogtuk a sógorokat. Csak Ausztria és Magyarország növekedési különbsége fogja csökkenteni az életrívök között tátongó szakadékot. Ha tehát egy közepesen optimista forgatókönyvvel számolunk, és azt mondjuk, ha a sógorok évi 2 százalékkal nőnek, mi pedig a manapság álomszerűnek tetsző évi 5 százalékkal, nos, ez azt jelenti, hogy évi $(5 - 2) = 3$ százalékos növekedési többlettel kell ledolgozni az induló különbséget, amely ebben az esetben még csak a 100 százalék. Tehát a kérdés ugyanaz: hány év kell ahhoz, hogy 3 százalékos éves többletnövekedéssel megduplázzuk a jövedelmünk vásárlókéességét? Ehhez $69/3 = 23$ év kell. Ennyi idő alatt tűnne el a mai 100 százalékos különbség. Ne feledjük: a kulcsparaméter az éves felzárkózás (vagy catch-up) mértéke, az addicionális növekedés mérőszáma. Igaz, ezért jók lehetnek a 0 százalék–3 százalék, az 1 százalék–4 százalék vagy 0,5 százalék–3,5 százalék párosítások is, a lényeg, hogy megmaradjon a 3 százalékpontos éves növekedési/gyarapodási különbség. És akkor alig negyedszázad múlva osztrák nívón lesz a magyar életszínvonal! Gyorsan hozzáteszem, mielőtt a tengernyi kritika rám zúdul, hogy ez a gyors közelítés nem, tényleg nem patikamérleg-pontos, és nem is ökonometrikus számítás, így számos leegyszerűsítő tényezőt feltételez, mindezek ellenére a felzárkózás időigényét talán jól illusztrálja.

*

Összegezve, ha évi +1 százalék, +2 vagy +3 százalékpontos, tartós növekedési többletet tud felmutatni Magyarország *Ausztria növekedési többletével szemben*, akkor az osztrák életszínvonalhoz való teljes felzárkózás időigénye – a gyorsbecslés alapján – kb. az előző sorrend szerint 70, 35 vagy 23 év. Az, hogy melyik forgatókönyv mennyire valószínű, arról nem spekulálunk. Inkább egy hivatalos véleménnyel zárjuk

az írást: „...egy folyamatos és tartós bérfelzárkóztatásra szükség van, mivel mi, magyarok is úgy szeretnénk élni, olyan jövedelmet akarunk kapni, mint Ausztriában vagy Németországban. Ha az emberek nem látják, hogy a gazdasági növekedéssel párhuzamosan javulnak az életkörülményeik, akkor annak társadalmi elégedetlenség, kiábrándultság, tartós elvándorlás lehetnek a következményei” – ezek Varga miniszter úr szavai az Origónak adott interjújából.